

Kadın Sanatçıların Gözünden Resimde Annelik Teması

Geliş Tarihi/Received: 07.12.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 01.02.2021
DOI: 10.46372/arts.836647

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem MENTEŞOĞLU CHATZOULDAS
Balıkesir Üniversitesi
GSF, Resim Bölümü
cigdem.m.chatzoudas@balikesir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5737-1193

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, annelik temasını eserlerinde işleyen kadın sanatçıların yapıtlarını incelemektir. Bu yapıtların ilk örnekleri 18. yüzyılda ortaya çıkmış ve sonrasında örnekler artmaya başlamıştır. Bu nedenle hazırlanan çalışmada 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyıla kadar uzanan süreçte annelik temasını ele alan kadın sanatçılar; Elisabeth Vigee-Lebrun, Marie-Nicole Dumont, Berthe Morisot, Cecile Walton, Käthe Kollwitz, Marry Cassat, Semiha Berksoy, Paula Becker- Modersohn, Leonora Carrington, Dorotthe Tanning, Alice Neel, Neş'e Erdok ve March Avery'in eserlerine yer verilmiştir. Bu kadın ressamalar, ataerkil yaklaşımla biçimlenen annelik olgusunu, geleneksel bakış açısını yeniden yorumlamış ve kendilerine ait temsiliyet alanı yaratmaya çabalamışlardır. Kadın ressamaların bu çabalarını görünür kılmak araştırmanın önemini açığa çıkarır. Araştırma süresince annelik kavramı çevresinde sosyoloji alanındaki tez ve makalele gibi çalışmalardan da yararlanılmış, konu hakkında araştırma, inceleme ve veri toplama işlemi yapılmış, sanatçı web siteleri incelenmiş, sanat yazarlarının düşüncelerinden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda sanatçıların, toplumsal cinsiyet rollerine eleştirel bir bakış getirdikleri ve yaşadıkları dönemleri şekillendirdiği görülmüştür. Bu bağlamda kadın sanatçıların resim sanatında annelik yansımalarının değişmesine vesile olduğu ve toplumsal dönüşüme katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: resim, annelik, kadın, temsiliyet, toplumsal cinsiyet.

Menteşoğlu, Ç. (2021). Kadın Sanatçıların Gözünden Resimde Annelik Teması. *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5, ss. 60-80.

Motherhood Theme in Painting by Female Artists

ABSTRACT

In this research, it was aimed to examine the reflection of motherhood theme on painting by women artists. The first examples of the subject appeared in the 18th century and increased afterwards. For this reason, woman artists included who produced works during the period end of the 18th century to the 20th century; Elisabeth Vigee-Lebrun, Marie-Nicole Dumont, Berthe Morisot, Cecile Walton, Käthe Kollwitz, Marry Cassat, Leonora Carrington, Dorotthe Tanning, Semiha Berksoy, Paula Becker- Modersohn, Alice Neel, Neş'e Erdok and March Avery have been featured. These women painters reinterpreted motherhood that was shaped by a patriarchal approach and tried to create a representation of their own. Making these efforts of female painters visible, theses and articles in the field of sociology around the concept of motherhood were also used and data collection were carried out on the subject; artist web sites were examined, the thoughts of art writers were used. As a result, it was seen that artists brought a critical perspective to gender roles through the theme of motherhood and shaped the periods they lived in. In this context, it was concluded that women artists changed the reflections of motherhood in the art of painting and contributed to social transformation.

Keywords: painting, motherhood, woman, representation, gender.

GİRİŞ

Kadının anne kimliğiyle betimlenmesi dünya sanatının ilk dönemlerinden beri görülmektedir. Ancak bu betimleme Ortaçağdan bu yana ataerkil bakış açısıyla biçimlenmiştir. Hem Batı hem Türk resminde “anne-çocuk” imgesi; özel alanda, ev içerisinde çocuk bakımı, yemek yapma, tarlada çalışma veya çocuk emzirme sahnelerinde görülür. Batı resminde annelik teması Madonna resimleri diye adlandırılan Meryem ve çocuk İsa bağlamında dini bir kökene dayanır. Türk resminde ise kadına verilen dinsel ve toplumsal kabuller ekseninde gelişmiş, toplumsal roller ve görevler doğrultusunda resimlerde yankısını bulmuştur.

Eril iktidarın egemenliğini sürdürdüğü sanat dünyasında üretilen birçok eserde annelik yüzyıllar boyunca kadının en önemli kimliği olarak görülerek kutsanırken gerçekte toplumda kadına biçilen rolleri yeniden üretmiştir. İktidarın belirlediği temsiller üzerinden yaşamak zorunda bırakılan kadın sanatçılar ise toplumun pek çok alanında olduğu gibi ikincil plana itilmiştir. Üstelik sosyal baskıya maruz kalan bu sanatçıların çoğu, toplum içinde kendilerine karşı tepki doğuracak annelik kavramını sorgulama eğiliminden özellikle uzak durmayı seçmişlerdir.

İlk örneklerini batılı kadın sanatçıların tuvallerinde gördüğümüz annelik teması bu anlamda kadınların kendini algılayışlarındaki değişimle, kadının toplumsal özgürleşmesiyle ilişkilidir. Türkiye’de ise çok daha uzun yıllar sonra varlık gösteren kadın sanatçılardan araştırmanın kapsamına uygun olan birkaç örnek yapıta çalışma içinde yer verilmiştir. Batı sanatında, kadın sanatçıların tuvallerinde 18. yüzyılın sonlarında görülen modern annelik teması, 1960’lı yıllardan sonra yanıt aranması gereken bir sorunsala dönüşmüştür. Bu noktadan sonra eril söylemin kurguladığı toplumsal cinsiyet rolleri sorgulanır, tartışılır bir hal almıştır. Sorgulama ve eleştirel düşünceye açık toplumsal koşullar daha çok kadın sanatçının bu konuyu ele almasına imkân vermiştir. 1970’lerden sonra ise cinsiyet temelli sorgulamalar gündeme gelmiş, kadınlar, benliklerini ortaya koyabilmelerine olanak sağlayacak özgür sosyal ortama kavuşmuşlardır. Bu oluşumlar Türkiye’de de yankı bulmuş, kadın sanatçılar eserlerinde kadın imgesini toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirmeye başlamış, kadın kimliğini konu edinmişlerdir. Kadın sanatçılar, feminist kadın hareketlerinin de etkisiyle annelik kavramına farklı açılımlar getirebilmişlerdir.

Kadın sanatçıların sanat ve toplumsal değişim yönündeki katkısı bu çalışmanın önemini ve gerekliliğini göstermektedir. Bu nedenle annelik teması üzerinde literatür araştırması yapılmış ve tarihsel perspektiften kavram incelenmiştir. Annelik temasını ele alan ressamın araştırılması ve resimlerinde ortaya koyulan eleştirel tutum, gözleme dayalı dışavurumlar tespit edilerek bulgu ve yorumlarına ait sonuçların derlenerek bir başlık altında toplanması amaçlanmıştır. Böylelikle makalenin, geleneksel annelik temasına karşı farklı bir perspektif sunan kadın ressamı daha bilinir kılarak bu alandaki eksikliği dolduracak bir katkı sağlayacağı ve gelecek çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmüştür.

Tarihsel Süreçte Dönüşen Annelik Olgusu ve Resim Sanatına Yansımalarına Bakış

Annelik, kadınlığın önemli bir deneyim alanı olarak bireysel bir fenomen olduğu kadar toplumsal ve ideolojik bir tanımlamaya sahiptir. Resim sanatında da bu tanımlamaların yansımaları ya da bu duruma verilen tepkiyi izleyebiliriz.

Sanat, bir yandan toplumu biçimlendiren farklı sınıftan insanların anısını yaşatırken, diğer yandan insanların üstlendikleri rolleri yaşama biçimlerini ortaya koyar. Farklı kültür çevrelerinin birbiri üzerindeki etkilerini ve toplumsal bireysel değişimleri yansıtır. Toplumun aynası olan sanat, özellikle de görsel anlatımı ile resim sanatı, bu nedenle tarihsel açıdan çoğu zaman dikkate değer ayrıntılar içermektedir (Daşçı, 2008, s. 22).

Annelik kavramı, yüzyıllara, toplumlara hatta aynı toplumun farklı kesimlerine göre değişiklikler göstermiştir. Her toplumun sosyal, kültürel ve tarihsel kökenlerine bağlı kendine özgü bir değişim izleği vardır. Ancak yine de toplumsal değişimin, yerleşik düzenin oluşturulması dünya genelinde annelik üzerinden yapılagelmiştir. Toplumun, tarihin ve genelinde yaşam kültürünün inşa edilmesi, aile özelinde de kadının annelik rolü üzerinden farklı biçimlendirmelere maruz kalarak yeniden üretilmiştir.

Adorno ve Horkheimer'in vurguladığı gibi 'bireylerin yeniden üretimini sürdürmede ve otoriteye karşı davranışları şekillendirmede toplumsal yaşamın talep ettiği en önemli güç' olan aile, kadının anneliği aracılığıyla denetim altına alınmasının kurumsallaştığı ve meşrulaştığı yer olarak hizmet etmektedir. En masum anlamları içeren annelik, 'özel olanın politikliğini' kaybettiği aile içinde kadın üzerinde tahakküm kurmanın en güçlü ve doğal aracı haline gelmektedir (aktaran Karaman ve Doğan, 2018, s. 1476).

İnsan yaşamı sosyal norm, davranış ve toplumsal rol ve beklentilerden ayrı

düşünülemez. İnsanın toplum hayatında birçok sosyal rolü olabilir, bu rollerde derecelendirme yapılabilir, bazı roller diğerlerinden daha baskın kabul edilir ya da daha değerli algılanabilir. Tarihsel ve küresel perspektifte eril bakış açısıyla biçimlenen annelik de bu rollerden biri olarak kadının toplum hayatında çalışma konumunu şekillendirmiştir. Moya, Expósito ve Ruiz'in cinsiyetin çalışma hayatı ve kariyer konusuna yaptıkları etkiyi araştırdıkları makalesinde (2000) açıkca ortaya koydukları gibi toplumsal olarak belirlenen algılar, günümüzde de cinsiyetin kariyere etkisi bağlamında belirleyici olmaktadır. Çünkü bu algılar geleneksel rolleri devam ettirir. Buna göre erkeğin en temel toplumsal rolü ailenin geçimini sağlamaktır. Bu da erkeğin çalışma hayatı ve kariyer bağlantısına işaret ederken kadının temel görevi ise çocuklarını büyütmek ve ailenin devamlılığını sürdürmek olarak görüldüğü için çalışma hayatının dışında tutulmasıdır.

Sanat tarihinde annelik teması "Madonna" resimleriyle sarsılmaz bir yer edinmiştir. Dinsel referanslı bu resimler en genel anlamda Meryem ve kucağında oturan çocuk İsa tasviridir. Bu resimlerdeki aile vurgusu, kutsal anne imgesi, kadının sosyal, toplumsal ve aile içi rollerini şekillendirmek için mesaj niteliğiyle dikkat çeker. Bu sanat eserlerinin yarattığı görsel kültür, anneliğin tanımını yaparken kadının toplumdaki konumunu gönüllü olarak benimsemesine aracı olur. Çünkü sanatın niteliklerinden biri de toplumsal algıların yansıdığı bir alan yaratarak bu fikirlerin ve yargıların yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktır. Bu anlamda sanatın toplumla çift yönlü bir ilişkisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sanat, toplumun algısını değiştirdiği gibi, toplumda yeşeren baskın düşüncelerle biçimlenir. "Sanat toplumda yaşayan bireylerin yaşamlarını etkiler ve toplum sanatın olası içeriğini ve işlevini belirler" (Baynes, 2016, s.28).

Sanat tarihinde görülen annelik yansımaları bu anlamda ele alınabilir. Anneliğin toplumsal cinsiyet bağlamında kurgulandığını söylemek mümkündür. Özlem Türkdoğan (2013) makalesinde biyolojik olarak kadınlığa dair olan bu niteliğin toplumsal olarak kurgulanan bir olgu olup olmadığına yanıt arar. Makalede tarihsel süreçte anne rolünden değişen beklentileri incelemek suretiyle anneliğin öğrenilmiş roller çerçevesinde, toplumsal dayatma ile ortaya çıkan bir mite dönüştüğünü ortaya koymuştur. Örneğin Ortaçağ literatüründe annenin rolü dinsel kanunlarla sınırlandırılmakta ve anne sevgisi şefkat ve fedakârlıkla tanımlanmaktadır. Anne ve

babasevgisi de ayrı ayrı değerlendirilir, farklı davranış ve beklentiler oluştururdu. Kadının rasyonel olmadığı iddiasıyla, duygusal olarak küçümsenerek çocuklarını daha fazla sevmesi ve sıkıntılarına üzülmesi, daha duyarlı ve hassas olması beklenirdi. Babadan ise aksine rasyonel yapısı ve otorite kuran güç imgesiyle çocuklara mesafeli olması, daha az sevgi göstermesi beklenirdi. Bu noktada annenin çocukla daha duyarlı bir ilişki geliştiren ebeveyn olarak gösterilmesinin, anne sevgisinin şekillendirilmesinin bu dönemlerde yapılandırıldığını söylemek mümkündür. Elizabeth Badinter, *Annelik Sevgisi* (1992) eserinde annelik içgüdüğü kavramını irdelenmiş, annelik duygusu ile annelik rolü arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin karmaşıklığını sorgulamıştır. Badinter adı geçen eserinde 16. yüzyılda annelerin çocuğa gösterdiği şefkatin günah sayıldığını, 18. yüzyılda ise bunun tersi biçimde şefkat gösteren annelerin kabul gördüğünü belirtir (aktaran Türkdoğan, 2013, s.42).

18. yüzyılda Fransa'da annelik kavramında bir kırılma yaşanmış ve "modern anne" imgesi ortaya çıkmıştır. Bu yeni annelik anlayışını etkileyen Jean-Jacques Rousseau, döneminin en önemli yazar ve düşünürlerdendir. Yazarın *Emile* (1762) kitabı dönemin sosyal algılarını ve düşünüş biçimini etkilemiştir. Bu dönemde annelik miti, kutsal aile olgusunun başkahramanı, besleyen, koruyan olarak yüceltilmiş ve bu düşünceleri yansıtan birçok resim üretilmiştir.

Savaş ve savaş sonrası dönemlerde nüfusun çoğalmasının, ulusun varlığının ana koşulu olan annelik kavramı milli değerlerle ilişkilendirilmiş, yine toplumu dönüştürücü ve biçimlendirici bir unsur olarak kullanılmıştır. Annelik kavramının, insan eğitimiyle ayrıca çocuk yetiştirme ve besleme konularıyla olan ilişkisinin ve bu konuların toplum için öncelikli olduğu fikriyle iktidarlar, milli amaçlar doğrultusunda yinelenen propagandalarla (edebiyat, felsefe, din alanlarında) annelik tanımları benimsetmeye çalışmışlardır. Bayraktar'ın (2011) vurguladığı gibi Modern ulus-devlet modeli yaratmak için gerekli görülen vatandaşlar eğitmek üzere annelik konumundan yararlanılmıştır.

Batıda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunun modernleşme sürecinde de benzer yaklaşımlar izlenmiş, kadının anne olma gerekliliği ilkesinden yola çıkılarak onlara iyi ve modern vatandaş yetiştiren kişiler olarak değer verilmiştir. Annelerle birlikte geleceğin anneleri olarak toplum içinde saygınlık kazanan kadınların da eğitilmesi

hususunda çalışmalar yapılmıştır. “Her kadının anne olması gerektiği düşüncesinden hareketle kadınların toplumdaki yerleri annelik özelliğine göre değerlendirilmiştir. Kadınlara annelik üzerinden eğitim verilmiş, kadının toplumdaki yeri ve kimliği annelik üzerinden tanımlanmıştır” (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 67). Türkiye tarihinde olduğu gibi Batı toplumlarında da benzer bir süreç olduğu söylenebilir. Cehalet ve eğitimsizlikle eleştirilen, yargılanan anne imgesi, yine mitleşen ve süregelen ideal anne imgesiyle eğitilmeye çalışılmıştır.

Kadın ressamların özellikle anne olan ressamların toplumsal sınırlılıklar ve beklentiler nedeniyle sanatsal kimliğini göstermesi çok uzun zaman almıştır. Ulusoy (1999) makalesinde bu durumu açıkça belirtmiştir. Yine de kadın sanatçıların katkısıyla Batı Sanat tarihinde 19.yüzyılın sonlarında anne-çocuk imgesi, alışılmış dinsel ve tarihsel kimliğini değiştirerek modern anlamda bir annelik anlayışı görülmeye başlanmıştır. Konunun bu yeni anlatımı, dört kadın sanatçının yapıtlarıyla ilgi çekici bir boyut kazanmıştır; Bu sanatçılar; Berthe Morisot (1841-1895), Mary Cassatt (1844-1926), Paula Modersohn Becker (1876-1907) ve Käthe Kollwitz'dir (1867-1945). Annelik bu dönemde çocuk bakımına ve yetiştirme şekline bağlı olarak çeşitlenmiş, farklı kimlikler ortaya çıkmıştır. Ancak bu kimlikler daima kadının ait olduğu mekân olan evle ilişkilendirilmiş, anneliğin farklı yönlerini ortaya koyarak kadınları sınıflandırmıştır.

Bu gerçekten hareketle annelik konusunu eserlerinde kullanma cüreti gösteren kadın sanatçıların yine onlara verilen kısıtlamalar dahilinde üretmeye, seslerini görünür kılmaya çalıştıkları izlenir. Bu bağlamda kendilerine verilen belirli ev içi mekânların (yatak odası, balkon, banyo, oturma odası gibi) kadın ressamların tuvallerine yansıdığı görülür. Ancak Käthe Kollwitz, çalışmalarında anne figürlerini sokaklara taşımasıyla dikkat çekmektedir. Kollwitz'in yapıtlarında kadının anne kimliğiyle varlığı sosyal hatata tasvir edilmektedir. Döneminin sosyal ve siyasi olaylarında aktif bir katılımcı, kadın haklarıyla ilgili çalışan bir ressam olarak Kollwitz, sosyal dönüşüme katkı sağlamış, anneliğe karşı farklı tutum geliştirebilmiştir. Yine de Kollwitz'in yaşadığı dönemde dahi kadın sanatçıların yapıtları değersiz görülmüştür.

Käthe Kollwitz'in kendi dönemi de dâhil, eski dönemlerde kadın sanatçıların üretimlerine pek değer verilmiyordu. Genellikle erkek sanatçıların eserleri değer taşıyordu. Ancak bu düşünce kadınların gösterdikleri mücadele ile 20.yüzyılın başından itibaren giderek etkisini yitirmeye başlamıştır. Weimar dönemi kadın sanatçıların ele aldığı “anne” konulu çalışmaların her biri farklı şekilde ve erkeklerin ele alış biçiminden çok daha güçlü ve karmaşık olarak

resmedilmiştir (Ayan, 2018).

Batı etkisinde gelişen Türk resim sanat tarihinde kadın figürünün her zaman önemli bir yer aldığı görülmüştür. Kadın figürünün resimlerde kullanımı resim sanatının modernleşmesi batılılaşmasının bir simgesi olarak belirmiştir. Ancak toplumsal kısıtlamalar, sosyal hareketlerin (kadın hareketlerinin yetersiz kalması) ve kültürel algı nedeniyle kadın ressamlar Türk sanat tarihinde Batıya göre çok daha uzun süre sonra görünür olabilmıştır. Şener ve Göksu'nun makalesine (2017) göre cumhuriyetin kurulmasından sonra da bu durum pek değişmemiş, Türkiye'de 1950'lere kadar annelik, anne-çocuk teması hemen hemen yer almamış olmakla birlikte toplumsal gerçekçi ressamlar tarafından anne ve çocuk konusunun işlenmeye başladığı gözlemlenmiştir. Bu resimler çoğunlukla toplumsal mesaj kaygısı taşımakta, annelik kimliği üzerinden kadına verilen sorumluluk ve fedakârlık duygusunu yansıtmaktadır. Yine aynı makalede dikkat çekici bir nokta olarak Neş'e Erdok dışında kadın ressam örneği olmaması kadın ressamların bu konuya olan çekincelerini göstermektedir. Bu da işaret etmektedir ki anne çocuk bağı kadına has bir duygu olsa da Türk resim sanatında özellikle erkek sanatçıların analizleriyle resmedilmiştir. Bu resimlerde "annelik" toplumsal boyutuyla ele alınıp yüceltilirken kadının "birey" olarak varlığını görmezden gelen bir tutum sergilenmektedir.

Atatürkçü, İslamcı, milliyetçi ve sol ideolojilerin ortaya koyduğu farklı toplum modellerinde, kadınlar birbirinden farklı roller üstlenmekte ve farklı görünümlere bürünmektedirler. Bu çeşitlilik doğal olarak sanat eserlerine de yansımaktadır. Ancak kadın hala toplumsal boyutlarıyla resmedilmektedir. Çünkü resmin öznesi olan erkek gözü için o hala öteki konumundadır (Şener ve Göksu, 2017, s. 82-83).

Ancak özellikle 1960 – 1980 arası Avrupa ve Amerika'da kendini gösteren kadın hareketleri, kadınların annelik kavramına bakışının değişmesine önemli ölçüde katkı sağlamış, kadınların toplum içinde birey olarak varlık göstermesinin önünü açmıştır. Bu sosyal hareketler Türkiye'de de yankısını bulmuştur. Kadınların toplum içerisindeki görünürlüğü ve söylem gücünü arttırması kadın sanatçıların, ressamların yapıtlarına da yansımıştır. Bu dönem kadın sanatçıların çalışmalarında kadınlığın ayırıcı özelliklerini, kadınlık deneyimlerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu bağlamda en tanınmış ve ardından gelen birçok kadın sanatçıyı etkileyen yapıt, Marry Kelly'nin 1970'lerde birkaç yıl süren "Doğum Sonrası Belgesi" adlı çalışmasıdır. Sanatçı bu eserde kendi kişisel deneyiminden yola çıkarak kadına yüklenen geleneksel rollerden biri olan annelik olgusunu araştırmıştır. Yine aynı yıllarda yeni bir anlatım aracı olarak

ortaya çıkan video sanatıyla çalışan sanatçı Martha Rosler da kadının geleneksel rolünü irdelemeyi, sorgulamayı amaç edinmiştir. “Martha Rosler’in (1943-) 1975 tarihli videosu ‘Mutfağın Göstergeleri’ de kadının geleneksel rolünün ardındaki geleneksel dayatmaların açık edilmesi yönünde gerçekleştirilmiş yapısökümcü bir çalışmadır” (Antmen, 2008, s.242).

KADIN SANATÇILARIN GÖZÜNDEN RESİMDE ANNELİK TEMASI

Görsel 1. Rafello, *Madonna della Sedia* (1512-1514)

Görsel 2. Elisabeth Vigee Le Brun, *Julie ile Otoportre* (1787),
Tuval üzerine Yağlıboya

Modern annelik ve Madonna temalarının bütünleşmesinin ilk defa 18. yüzyılın sonlarında Elisabeth Vigee Le Brun'nun 1787 Salon sergisinde sergilenen Rafello'nun *Madonna della Sedia* (1512-1514) (Görsel 1) eserinden esinlenen *Juli ile Oto-portre* (Görsel 2) isimli çalışmasında ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönem aynı zamanda annelik kültürünün ortaya çıktığı dönemdir (Fowle, 2002, s.10). Çağının beklentileri doğrultusunda annenin şefkat ve koruyucu yaklaşımını yansıtan bu resim, annelik sevgisinin en saf halini hissettir.

Görsel 3. Marie-Nicole Dumont, *Çalışmaları Sırasında Sanatçı* (1789), Tuval üzerine Yağlıboya, 54 x 44 cm.

Vigee Le Brun'un döneminden Marie-Nicole Dumont ise "Çalışmaları sırasında Sanatçı" (Görsel 3) adlı otoportresinde kusursuz anne ve ressam anne ikilemini ortaya koyar. Dumont, kadının eve ait görüldüğü bir dönemde kendisini bebeği ve resim çalışma alanıyla birlikte resmetme cesareti göstermiştir. İngiliz sanat tarihçi Frances Borzello'nun *Seeing Ourselves Women's Self-Portraits* (2016) kitabında Dumont'un resimde kendini bir elinde palet diğer eliyle de bebeğinin beşiğini tutarak tasvir etmesine dikkat çeker, Borzello'ya göre burada ressam, kadın olarak sahip olduğu biyolojik yaratma yetisiyle sanatsal yaratım arasında bir bağlantı kurmaktadır.

Arkadaki tuvalde görülen erkek portresi (muhtemelen kocası) resmin sessiz şahidi gibidir. Kadın ise resmin konusu olarak ön planda anne kimliği ve mesleği olarak gördüğü ressam kimliğiyle tasvir edilmiştir. Dumont, annelik ve çalışma hayatı arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken bu durum üzerine düşünmeye davet eder. Kadının anne olduktan sonra çalışma hayatına devam etmekte zorlanması, bir süre ara vermesi ve kariyerinde başarısız olma durumu çağımızda hala güncelliğini korumaktadır.

Buettner'in 19. yüzyıldaki değişen modern annelik temasıyla ilgili yazdığı makaleye (1986) göre Fransa'da yaşayan Berthe Morisot ve Mary Cassat, resimlerinde annelik temasını Rönesans döneminden bu yana ilk defa duygusal ve dini referansların dışında yansıtmışlardır. Bu ressamlar daha çok anne ve çocuk arasındaki psikolojik ilişkiyi irdelemişlerdir. Rönesans döneminde ise çok az da olsa kadın sanatçılar, annelik temasını erkek ressamlar gibi öncelikle dini, mitolojik ve tarihi referanslar içinde duygusal ve geleneksel kompozisyon şemasına göre resmediyorlardı.

Görsel 4. Berthe Morisot, *Beşik* (1872), Tuval üzerine Yağlıboya, 56 cmx 46 cm

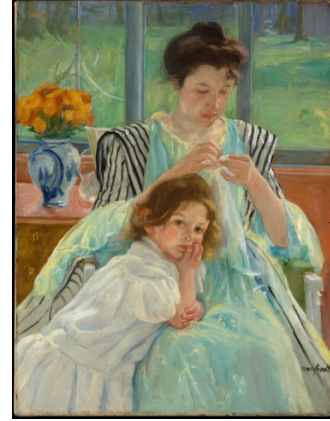
Berthe Morisot'un, en tanınmış yapıtlarından biri olan *Beşik*'te (Görsel 4) sanatçının kızkardeşi ve yeğenini görürüz. Yeni annenin yüzündeki hüznün ve

hayalkırıklığı ifadesi dikkat çekicidir. Sol elini çenesine dayamış bir şekilde resmedilen kadının düşünceli yüz ifadesi annelik rolünün hissettirdiği baskıyı düşündürür. Resim, genel kanının aksine kadının kadınlık görevlerinden (çocuk bakmak, yemek yapmak, anne olmak gibi) daha fazlasını arzu ettiğine veya edebileceğine işaret ederek, onu bir birey olarak öne çıkarır.

Cassatt (Görsel 5, 6) çocuksuz bir kadın olarak konuya daha çok gözlemci ve profesyonel bir tavırla yaklaşmış, annelik olgusunu modern hayatın, modern kadının sosyal hayattaki yerini yansıtmak adına kullanmıştır. Annelik, Cassatt için başkasına ait bir deneyim olsa bile, bu çekirdek malzemeyi alır ve kadınlığın ortak bir deneyim alanı olarak kullanır.

Görsel 5. Mary Cassatt, Kollarında Çocukla Oturan Kadın , 1890, Tuval üzerine Yağlıboya.

Görsel 6. Mary Cassatt, Dikiş Diken Genç Anne, 1900, Tuval üzerine Yağlıboya, (92,4 x 73,7 cm)

Cecile Walton'nun *Romans* (Görsel 7) adlı resminde, annelik içgüdüyle yeni doğan bebeğe karşı duyulan o koşulsuz sevgi ve bağlanmanın aksine, bir huzursuzluk hissedilir. Eve yeni gelen, ihtiyaçlarının karşılanmasını bekleyen bir yabancı gibi duran bebek, anne tarafından dikkatle incelenmektedir. Resimde anne figürü, bebeğine şüpheyle ve isteksizce yaklaşır gibi görünmektedir. "Walton'nun bu resmi anneliğe yeni bir anlam katar, bu basitçe bir annelik tasviri ya da dönemin daha iyi annelik propagandalarına bir destek ya da nüfusun çoğalması için bir kampanya çağrısı değildir. *Romans* resmindeki yarı çıplak kadın, sadece bir anne değil ayrıca çalışan bir sanatçı ve özgür bir bireydir" (Fowle, 2002, s.11).

Görsel 7. Cecile Walton, *Romans* (1920),
Tuval üzerine Yağlıboya, 100.60x150.90 cm

Sanatta annelik teması dendiğinde, Alman sanatçı Käthe Kollwitz önemli bir yere sahiptir. Sanatçı, oğlunu ve sonrasında torununu savaşta kaybetmiştir. Yaşadığı acıyı ve özlemi sanatına aktarmış, sanatını hem kendi hem de toplumun iyileşmesi için kullanmıştır. “Çalışmalarının ana izleğine dönüşen annelik temasında birçok baskı resim ve resim yapmıştır. Sanatçı, özellikle savaş sonrasında annelik teması üzerinde çok durmuş, savaşın anneler ve çocukları üzerindeki etkilerini ele alan sayısız baskı resim hazırlamıştır” (Daşçı, 2008, s.196).

Görsel 8. Käthe Kollwitz, 1941
Mısır Tohumu Öğütülmemelidir,
Litografi

Görsel 9. Käthe Kollwitz,
Anneler (1919) Litografi

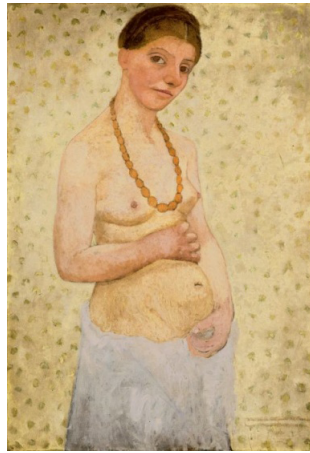
Käthe Kollwitz, yapıtlarında annenin koruyuculuğunu vurgularken sanki fiziksel parçasıymışçasına deneyimlediği bir parça olarak duyduğu eksikliği yansıtır (Görsel 8, 9). Kollwitz için annelik geleneksel bakış açısının aksine kadını kamusal alandan ayıran sosyal bir görev ya da duygusal taraf değil, tersine kadını daha güçlü kılan bir deneyim ve duyarlılıktır.

"Ayaklanma" adlı eserde kapının önünde bir grup işçinin ayaklandığını görüyoruz. Erkekler kapıya taş atmakta, kadınlar ise atılacak taşları toplamaktadırlar. Kadınlardan bir tanesi çocuğun elini tutarak anneliği vurgulamaktadır. K. Kollwitz bu resimde kadınların sosyal değişimde önemli rol oynadıklarını ve haksızlıklar karşısında erkeklerine yardımcı olduklarını anlatmaya çalışmaktadır. Käthe Kollwitz kadın kimliği konusunda ortaya atılan birçok fikri resimlerinde tartışıyordu (Ayan, 2008).

Görsel 10. Käthe Kollwitz, *Ayaklanma* (1899), Gravür,
Kuru kazıma, Aquatint, 29,5x32,1cm

Kadın sanatçıların, annelik temasını daha çok otoportreler üzerinden aktardığı görülür. Borzello'nun konuyla ilgili kitabında da (2016) işaret ettiği gibi otoportrelerde resmi uygulayan kişi olarak kadın, yapıtın hem öznesi hem de nesnesi olarak ele alınmıştır. Böylelikle de sanat tarihindeki kadın temsiliyetindeki değişimi tetiklemektedir.

Görsel 11. Paula Modersohn-Becker, *6 Yıllık Yıldönümü (Otoportre)*
(1906), Tuval üzerine Yağlıboya, 101.8 x 70.2 cm

Alman Dışavurumculuğun erken temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Modersohn-Becker, kendi bedenini hamile bir şekilde (Görsel 11) resmeden ilk kadın sanatçı olarak tarihte yerini alır. Bu otoportrenin yapıldığı tarihte ressam, hamile olmamasına karşın gebeliği fiziksel boyutuyla tasvir ederken doğurganlığın manevi boyutunu ele alan hayali duygu dünyasını dışavurmaktadır.

Kadının benlik bilinci ve özne olma haline işaret eden bu resimde Becker, *gebe olma* halini bir metafor olarak kullanmaktadır. Ressamın sanat hayatındaki gelişim, yaşamında oluşacak değişimlere gönderme yapmak niyetiyle doğurganlığı sembolik olarak kullanmakta olduğu söylenebilir.

Leonora Carrington'un sürrealist etkileri çok açık hissettiğimiz Yumurta Koruyucusu resimde (Görsel 12), kişisel hayatının izlerini ve kişisel deneyimlerinin ruh dünyasındaki yansımalarını görebiliriz. "1946'da Macar fotoğrafçı Emerico Weisz ile evlendi ve ona iki çocuk doğurdu. Büyü ve büyücülükle dolu evlilik ve annelik imgeleri bu sırada çalışmalarında belirmeye başladı" (Lily, Calla, 2016). Sanatçının anne olduktan sonra yaptığı çalışmalardan biri olan resim, gebelik dönemindeki fiziksel olduğu kadar ruhsal ve düşünsel büyük değişimleri hatırlatır. Çünkü anne içinde taşıdığı bebeğiyle bu dönemde bağ kurarken kendi kendisiyle de yüzleşir. Bu deneyim, birçok beklentiye beraberinde getirirken endişeleri, korkuları, kadınsı hassasiyeti ve gücü de gün yüzüne çıkarabilir. "Psikanalitik olarak bu dönem bilinçdışı ve bilinçöncesi bariyerlerinin adeta ortadan kalktığı, bilindiği endişe ve çatışmaların bilince en ham halleriyle, serbestçe doluştuğu bir dönemdir" (Erdem, 2015, s.193).

Görsel 12. Leonora Carrington, *Yumurta Koruyucusu* (1947),
Tuval üzerine yağlıboya

Dorothea Tanning, kadın sanatçı tanımını reddeterek kendini sadece sanatçı olarak gören bir tutum sergilemiştir. Ancak yapıtları analiz edildiğinde kadının toplumsal cinsiyet rollerine eleştirel yaklaşımı dikkat çeker. Doble (2019) yazısında Tanning hakkında ilgi çekici detaylar verir. Tanning, "kadın sanatçı" terimini "biri verilir, diğeri sizsiniz" gerekçesiyle reddetmesine rağmen, sanat dünyası inkâr edilemez bir şekilde kadına dair niteliktedir. Kadınlığın doğasını yansıtan çalışmalarında annelik, aile ve kadın ergenliği temalarını iredelerken aynı zamanda kadınların geleneksel ev alanını sık sık bozarak rahatsız etmektedir.

Görsel 13. Dorothea Tanning, *Annelik* (1946-1947),
Tuval üzerine Yağlıboya, 42x121 cm

Annelik resmindeki (Görsel 13) köpek figüründeki bebek yüzü sürrealist etkiyi güçlendirirken sanatçının köpeğini bebeği gibi gördüğü söylenebilir. Her ne olursa olsun burada Tanning'in annelik ile ilgili kişisel bir hesaplaşmasından bahsetmek mümkündür. Duruyor. *Annelik* resminde parçalanmış bir elbise giymiş bir kadın, ortasında bir kapı çerçevesi olan çorak bir manzaraya karşı bir bebeği kucaklar. Küçük bir çocuğun yüzüne sahip küçük bir köpek, ortamın çaresizlik halini hafifletir. Tanning'in hiç çocuğu olmadı, ancak birçok resimde görülen Katchina adında Pekin köpeği vardı" (Brehmer, 2018).

Alice Neel, üç çocuk annesi olarak resim hayatına uzun süre devam edebilen şanslı ressamdandır. 1960'lı yılların feminist düşüncelerinden etkilendiği görülen

sanatçı resimlerinde anneliği günlük hayata dair sahici, doğal bir kesit olarak yansıtır. Yapıtlarında Madonna resimlerine getirdiği eleştirel ve mizahi bir bakışla yakaladığı anlık duruşlar, anneliği kutsallıktan arındırır, insani bir deneyim olarak yeniden biçimlendirir. “Annelik, feminist teori ve siyasetin çekişmeli konularından biridir. 1960 ve 1970’li yılların feminist düşüncesi anneliği kutsallıktan ve gizeminden arındırarak analiz etmek çabasıındaydı. Kate Millett, S. Firestone, Betty Fiedan, Juliet Mitchell gibi teorisyenlerin ortak noktası, aile ve anneliği kadınları baskı altına alan bir kurum olarak analiz etmeleriydi” (aktaran Öztan, 2015,s.93).

Görsel 14. Alice Neel, Anne ve Çocuk (1967), Tuval üzerine yağlıboya

Görsel 15. Semiha Berksoy, Annem ve Ben (1974), Duralit Üzerine Yağlıboya, 100x70 cm

Semiha Berksoy resminde annelik teması daha çok kendisi ve annesiyle olan ilişkisi üzerine kuruludur. Anne-çocuk arasındaki güçlü ve sarsılmaz ilişkiye dikkat çeker. Sanatçının annesini kardeşine gebeyken İspanyol gribinden kaybetmesi, hayatında olduğu gibi yapıtlarında da öne çıkan tekrarlanan bir içeriği oluşturur. Sanatçı, resimleri aracılığıyla annesiyle ruhsal bir bağ kurduğunu ve bu bağlıktan destek aldığını, güç aldığını dile getirir.

Annem ve Ben'de küçük Semiha'nın hamileyken ölen annesi, bir elinde bebeğini tutarken diğer eli ile öbür dünyadan Semiha'ya uzanıyor ve onu koruma altına alıyor. Bu resimde de yine Fatma Saime Hanım'ın en sevdiği eflatun rengi, başının etrafını bir hare gibi sarıyor. Semiha Berksoy'un küçüklüğünden ilk gençliğine hayatını yansıttığı otobiyografik diyebileceğimiz resimlerinde duygusal dalgalanmalarını ve bu dalgalanmalarında annesine olan ihtiyacını da görüyoruz (Özer, İrmak, 2014).

Görsel 16. March Avery, *Anne, Nick ve Earl Grey* (1965),
Tuval üzerine yağlıboya, 127x83 cm

March Avery'nin yalın ifade tarzı ve renkçi resimlerinde de annelik temasıyla karşılaşırız. Cassatt gibi Avery'nin *Anne, Nick ve Earl Grey* eserinde de anne-çocuk ilişkisindeki sıradan ama samimiyet dikkat çekicidir. Anneyi günlük hayatına devam ederken oturmuş çayı içtiğini görürüz. Düşünceli haliyle kayıtsızlığı dikkat çeken anne figüründe anne ve bebek ilişkisindeki bütünlük yine resmin ana mesajı gibi durmaktadır. Annenin vücudundan doğumla ayrılmış olan bebek, resimde yine kadının karnında konumlanmış hali anne ve bebek arasındaki bedensel bağı

düşündürmektedir.

Görsel 17. Neş'e Erdok, *Aile* (1983),
Tuval üzerine Yağlıboya, 230x135 cm

Neş'e Erdok'un bu resminin adı "Aile" olsa da burada öne çıkan annelik temasıdır. Anne ve çocukları arasındaki bütünlük burada da görülür. Annenin, oturduğu koltuğun çevresine yerleşen çocuklarıyla arasındaki fiziksel bağ güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. Erdok, eserlerinin çoğunda kadınları sosyal hayatın içinde farklı kimliklerle tasvir eder. Annelik bu kimliklerden biri olarak çocuklarının sorumluluğunu alan, tedirgin ve yorgun kadının yüzünde okunur.

SONUÇ

Kadın sanatçıların resimlerinde annelik teması incelendiğinde, bu temanın temelde kadının bireysel varoluşuyla ilgili olduğu görülmüştür. Sanatı, bireyin kendini gerçekleştirme yolu olduğu düşüncesinden hareketle tanımlarsak, eril söylemin egemenliğinde toplumsal baskı hisseden kadın ressamlar için "annelik" kavramı, kendilik bilinciyle, öznel deneyimlerine sahip çıkması, kişisel gerçekliklerini yansıtmaya girişimi olduğu bulgulanmıştır. Sonuç olarak tarihsel süreçte resim sanatında annelik yansımalarının dönüştüğünü söylemek yanlış olmaz. Bu açıdan kadın sanatçıların toplumsal algıyı değiştirmeye ve toplumsal dönüşüme katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Bu katkı annelik kavramının eril söylem üzerinden geliştirilen kutsallık payesini kırarak anneliği daha insani bir ilişki türü, kadını engelleyici değil kadına has

bir duyarlılık alanı olarak yansıtmak yönünde olmuştur.

Araştırma kapsamındaki zaman diliminde resim alanında örnekler kısıtlıdır. Türkiye özelinde ise bu temanın resim sanatında hala uzak kaldığı görülmüştür. Bu çalışmayla sanat ve annelik konusuna dikkat çekilmek istenmiş ve anneliğe dair sosyal algıların değişmesi adına gelecek çalışmalara ışık tutacağı düşünülmüştür.

Annelik ve kadın ilişkisi üzerine yapılan uluslararası sanatsal çalışmalar, eleştirel boyutta yansımaya devam ederken Türkiye'de ise daha çok sosyal bilimlerde konuyla ilgili çalışmaların yeterli olmamakla birlikte son yıllarda artmaya başladığı gözlemlenmiştir. Bu makalenin farkındalık yaratacağı düşünülerek, bu temanın daha çok kadın sanatçı tarafından ilgi çekeceği, eserlerinde işleyeceği umut edilmiştir.

KAYNAKÇA

Antmen,A. (2008). Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel

Ayan. H.M. (2008). "Weimar Dönemi Kadın Devrimci Ruhu ile Käthe Kollwitz". Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi – Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt:1 Sayı: 1, 2. http://mujdeayan.com/HM/tr_TR/yayinlar/kathe-kollwitz/

Bayraktar, S.(2011). *Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar*. Ankara: Ayizi

Baynes, K. (2016). *Toplumda Sanat (5.Baskı)*. İstanbul: YKY

Borzello, F. (2016). *Seeing Ourselves Women's Self-Portraits*. United States of America: Thames &Hudson Inc.

Brehmer, D. (04.12.2018). Dorothea Tanning's Surrealist Depictions of Women's Pain. <https://hyperallergic.com/473593/dorothea-tannings-surrealist-depictions-of-womens-pain/> _Erişim Tarihi: 9 Aralık 2020

Buettner, S. (Autumn, 1986 - Winter, 1987). Images of Modern Motherhood in the Art of Morisot, Cassatt, Modersohn-Becker, Kollwitz. *Woman's Art Journal*, Vol. 7, No. 2. 14-21 https://www.jstor.org/stable/1358300?seq=1#metadata_info_tab_contents

- Calla, L. (2016, 28 Haziran). Leonora Carrington. Surrealist, A Visual Poet.
<http://www.thecallalilydialogues.com/the-dialogues/2016/6/28/leonora-carrington-surrealist-a-visual-poet>. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2020
- Daşçı, S. (2008). Avrupa Resminde Çocuk İmgesi. İstanbul: Bağlam
- Demirci-Yılmaz, T. (2015). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Donemi Türkiye Modernleşmesinde Anelik Kurguları (1840-1950), *Cogito*, sayı 81. 66-90
- Doble, Flora. (12 Nisan 2019). Dorothea Tanning: maternity, family and female adolescence. <https://www.thegallery.com/post/dorothea-tanning-maternity-family-and-female-adolescence> Erişim Tarihi: 7 Aralık 2020
- Erdem, N. (2015, Yaz) *Anelik ve Oyun*. *Cogito*, YKY. Sayı 81, 192-199 Fowle, F. Cecile Walton's "Romance". (Güz, 2002 - Kış, 2003). *Woman's Art Journal*, Vol. 23, No.2. 10-15 <https://www.jstor.org/stable/pdf/1358702.pdf?refreqid=excelsior%3A24c78fc3612521851206aff6a271eb20>
- Karaman, D. Esra, D. Neva. (2018) *Anelik Rolü Üzerine: Kadının "Anelik" Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması*, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, <https://doi.org/10.19145/e-gifder.443214>
- Moya, M. Expósito, F. ve Ruiz, J. (2000). Close Relationships, Gender, and Career Salience. *Sex Roles* 42,9-10, 825-847. DOI: 10.1023/A:1007094232453
- Özer, I. (22.12. 2014). Semiha Berksoy: Hayatla Ölüm arasında Anneler ve Kızları. <https://www.themaggar.com/semiha-berksoy-halusinasyon-duvari-galerist/> Erişim Tarihi: 7 Aralık 2020
- Öztaş, E. (Yaz, 2015.) *Anelik, Söylem ve Siyaset*, *Cogito*, YKY. Sayı 81, 92-104.
- Şener, N. Göksu B. (2017). Yerel Temaları İşleyen ve Toplumsal Gerçekçi Ressamların Eserlerinde Ana Ve Çocuk Teması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(61), 80-91 <https://doi.org/10.16992/ASOS.12973>
- Türkdoğan, Ö. (2013). Ana Akım Medyada Anelik Miti. *Kadın Araştırmaları Dergisi*. No:2 Sayı: 13, Sf. 35-59 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7226>
- Ulusoy, D.(1999) *Plastik Sanatlarda Toplumsal Cinsiyet*. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 16 Sayı 2, 47-73 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41186/497362>